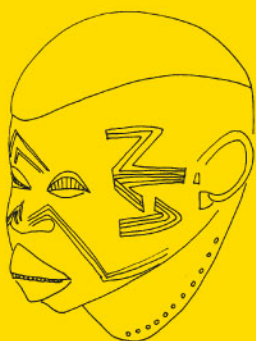

STRUČNÁ HISTORIE STÁTŮ

MOSAMBIK

Jan Klíma

S T R U Č N Á H I S T O R I E S T Á T Ů

Mosambik

JAN KLÍMA

NAKLADATELSTVÍ LIBRI, PRAHA 2007

© doc. PhDr. Jan Klíma, 2007

© Libri, 2007

ISBN 978-80-7277-343-5

Obsah

Úvodem	7
Doba svobody	8
Příchod Bantuů (do roku 500 n. l.)	8
Pod prorokovým půlměsícem (500–1500 n. l.)	9
Zimbabwe a Monomotapa (od 13. století)	10
Mezi Lisabonem a Goou	13
Plachty s křížem (1498–1512)	13
Předsunuté základny (1512–1595)	15
Mezi africkými a evropskými soupeři (1595–1657)	18
Prazos – model soužití (1648–1685)	21
Afričané, Indové, běloši (1686–1730)	22
Otrokářská kolonie (1730–1785)	25
Neovládnutá země (1785–1822)	29
Rozptýlený odboj	33
Válka bantuských králů (1821–1833)	33
Konec obchodu s otroky? (1830–1850)	35
Bouřlivá padesátá léta (1850–1862)	38
Sláva a soumrak válečníků (1863–1877)	42
Pomalá modernizace (1875–1884)	46
Závod o Afriku (1884–1889)	49
Ultimatum a hranice (1889–1891)	53
Gaza proti reformám (1889–1895)	57
Ngungunhanova porážka (1893–1895)	60
Pod portugalskou kontrolou	64
Boje nekončí (1896–1901)	64
Pokoření země (1901–1907)	68
Vítězství kolonialismu (1908–1914)	73
Tíha Velké války (1914–1917)	77
Pochybné vítězství (1917–1920)	81
V zóně mlčení	87
Spor o práci (1919–1930)	87
V Novém státě (1930–1935)	91
Sjednocení diktaturou (1935–1945)	94
Objevme Mosambik (1945–1950)	97
Na úsvitu industrializace (1950–1959)	100
Vznik nacionalistických organizací (1959–1962)	104

Boj o Mosambik	109
Výstřely v Chai (1963–1966)	109
FRELIMO proti impériu (1965–1968)	112
Bez Salazara, bez Mondlana (1968–1970)	114
Konflikt pod tlakem světa (1970–1973)	117
Revoluce (1974)	121
K nezávislosti bez demokracie (1974–1975)	124
Nezávislost	127
Marxismus v Africe (1975–1977)	127
Machelova cesta k úpadku (1977–1980)	130
Občanská válka (1981–1986)	135
Chissanova éra – odraz ode dna (1986–1992)	141
Nové začátky (od roku 1993)	145
Česko-mosambické vztahy	151
Od neznalosti k politizaci	151
Od bratrství k zapomnění (a zpět?)	155
Encyklopedické heslo	160
Rady pro turisty	163
Adresy diplomatických zastoupení	165
Jazyková první pomoc	166
Seznam a vysvětlení použitých zkratek	167
Slovníček méně známých pojmů	174
Bibliografická poznámka	177

Úvodem

Mosambická republika leží na jihovýchodě afrického světadílu. Stát desetkrát větší než Česká republika hraničí s Tanzánií, Malawi, Zambií, Zimbabwe, Jihoafrickou republikou a Svazijskem. Přes 20 milionů obyvatel přesahuje absolutním počtem i hustotou na čtvereční kilometr africký průměr.

Země klesá od západních hor tvořících ve střední a jižní části státního území hranice se Zimbabwe a od jezera Malawi (Ňasa) situovaného na severozápadě k Indickému oceánu, který tvoří východní hranici. Mosambický průliv mezi Mosambikem a Madagaskarem je frekventovanou námořní trasou. Bohatství mosambického podzemí se teprve začíná využívat stejně jako další významné kapacity hydrografické, agrární, průmyslové, turistické a hlavně lidské. Dnešní Mosambická republika je státem mnoha národů, kmenů, jazyků a kultur, které teprve vytvářejí politický národ; jeho jednota se opírá nejen o současnou spolupráci, ale také o společné osudy v minulosti. Vývoj naplněný kmenovými válkami, koloniálními konflikty, bojem za osvobození a občanskou válkou umožňuje teprve nyní organické vřazení Mosambiku do mezinárodního společenství.

Historie odkázala zemi evropské i asijské dědictví, nepopřela přitom africkou podstatu mosambického národa ani geopolitickou orientaci země na specifické prostředí jihovýchodní Afriky a západního Indického oceánu. Dnes se Mosambik mění ve významnou turistickou destinaci a ve spojnici Afriky s křesťanským i muslimským světem. Dějiny Mosambiku se v období globalizace stávají také pro Středoevropany užitečným podkladem pro pochopení dnešní i budoucí role nadějného afrického státu ve stále menším světě.

Doba svobody

Příchod Bantuů (do roku 500 n. l.)

Území na jižním okraji východoafrické příkopové propadliny patřilo ke kolébce lidstva. Přímé archeologické důkazy o paleolitickém člověku však zatím chybí. Mezolitičtí i neolitičtí lidé, převážně předkové Khoiňů (Hotentotů) a Sanů (Křováků/*Bušmenů*), tu však nepochybně žili.

Asi 4 000 let před změnou letopočtu začala Sahara vysychat. Robustní negroidi, pro něž se po roce 1862 ujal název Bantuové, se kolem přelomu letopočtu vydali od delty Nigery k dolnímu toku řeky Kongo, některé skupiny pak dál k jihu nebo k východu. Východní Bantuové osídlovali střední a jižní Afriku a vytlačovali odtud k jihu a jihozápadu původní obyvatelé.

Ačkoli některé teorie datují první příchod Bantuů do oblasti Maputa do doby kolem roku 300, nálezy v Matole, Xai-Xai, Vilanculos, u řeky Save a jinde svědčí spíše o pozdějším příchodu. Vykopávky v Mavitě dokazují, že významnější bantuská vlna osídlila Transvaal a jižní Mosambik na přelomu 5. a 6. století. Další příchozí se probíjeli do nové vlasti po celé další tisíciletí.

Východní Bantuové se věnovali zemědělství, sběru, lovu zvěře i rybolovu. Chovali hovězí dobytek, ovce a kozy. K oddělení řemesla od zemědělství došlo jen v případě některých kovářů-šamanů, které musila uživit práce příbuzných. Vyměňovaly se kůže, sloní kly, některé druhy hlíny a hornin. Příbuzenství se odvozovalo na severu od matky, na jihu naopak od otce. V čele rodů nebo širších klanů (frátrií) stáli náčelníci. Ti rozdělávali půdu pokládanou za nezczitelné kolektivní dědictví předků a regulovali manželské vztahy – například poplatkem za nevěstu zvaným *lobolo*. Společnost se postupně dělila na aristokracii, svobodné poddané a na domácí otroky, přičemž otroctví se nechápalo jako trvalý, nebo dokonce dědičný vztah.

V čarodějné i léčitelské magii šamanů-náčelníků splývaly sociální, morální a politické představy, zdůrazňovala se vaz-

ba mezi člověkem a přírodou. Mýty zachycovalo také umění. Zruční řezbáři Makondové na severu dodnes vypravují pověst, že pramatku jejich kmene vyřezal jako dřevěnou sošku první muž, jenž žil na tomto světě. Řezby Makondů stejně jako masky Jaů či Makuů, ceremoniální sekery východobantuských národností a další artefakty pro denní i sváteční užití potvrzují odvěkou potřebu krásna.

Severní klany měly svá jména a jejich počet zůstal díky přísným matrilineárním pravidlům přibuzenství stabilní. Makuové i Jaové (Ajauá) absorbovali i civilizační vlivy přicházející od Indického oceánu. Také jižně od Zambezi začaly z tříště rodů vznikat pevnější politické útvary Tsongů a Mašonů. Do ještě nedokončených migrací zasáhl vliv cizinců postupujících do země od moře.

Pod Prorokovým pŕlmesícem (500–1500 n. l.)

Před začátkem našeho letopočtu se část východní Afriky dostala pod nadvládu jihoarabských knížectví. Podle Ptolemaia bylo ve 2. století pobřeží „Ethiopie“ známé až k mysu Prasos, který dnes jako Cabo Delgado tvoří severní hranici mosambického pobřeží. Helénistický název těchto krajů *Zingis* upravili Arabové na *Zindž* nebo *Zandž*, ale označovali jím bantuské černochoy. K břehům *Zandžů* připlouvaly i řecké a indické koráby, od 6. století lodě Peršanů, Arabů a dalších Asiatů. Od Bantuů nakupovali asijsí kupci kůže, jantar, rohy nosorožců, slonovinu, zlato a otroky. Exportní oblastí mohla být i Sofala, kterou snad v 6. století založili perští Sásánovci. Expanze Arabů po přijetí islámu v 7. století vystavila obchodní osady na východoafrických březích intenzivnímu vlivu arabsko-perských muslimů.

Arabský cestovatel Abú I-Hasan Alí al-Mas'údí poznal východní Afriku v roce 926. Podle něho zpracovávali Zandžové kovy a železa si vážili více než zlata. Pěstovali čirok a další rostliny, jedli med, maso, kokosy a banány. Byli dobrými obchodníky i řečníky. Uctívali prý všechno, „*ať je to rostlina, zvíře či kov*“. Ctili také panovníka, ale když se král choval jako tyran, zabili ho. Nejjižnější část Arabům známého východoafrického pobřeží nazvanou *Bilad as-Sufala*, „země Sofala“ ozna-

čil Mas'údí jako království, jehož organizace je vyšší a pevnější než společenské uspořádání jiných Afričanů. Slovo „Sufala“ u Mas'údího znamená obecně „nížiny“, což je výstižný popis pobřeží mezi ústím Zambezi a Limpopa. O Sofale informuje v 10. století také Peršan Ibn Šáhrijár. Arabové a Peršané obchodovali také s jižnějšími oblastmi. Archeologické nálezy na ostrovech Bazaruto v dnešní provincii Inhambane vydaly perské nádoby.

U oceánu pronikla do afrického jazykového substrátu arabská, perská a indická slova a postupně se vytvořil jazyk pobřeží (arabsky *sáhil*) nazývaný svahilština (*ki-swahili*). Vznikla africká národnost Svahilců odlišná od vnitrozemních a jižních Kafrů (*káfir* je arabsky „nevěřící“) vřazená do islámského civilizacího okruhu.

V 50. letech 12. století referoval andaluský muslim Al-Idrísí o „Sufale“ ležící mezi ostrovem Pembou na severu a městem Daghúta v ústí Limpopa na jihu, o „*velkém počtu rudných dolů*“ v horách a o tom, že pobřežní města Dendema a Džen-tema (snad Quelimane a Chinde) obchodují se železem. Od 12. století, kdy Arabové založili Kilwu (na pobřeží dnešní Tanzánie), vzniklo nejdůležitější svahilské středisko v Mosambiku na ostrově Angoche [Angoše]. Severně od Angoche vznikl sultanát Sangaze, šejchát Sankul a šejchát Quitangonha [Kitangoňa]. Jedním ze samostatných ohnisek obchodu byl také ostrov Mosambik.

Všechny tyto státy byly dílem Afričanů. To potvrdil arabský cestovatel Ibn Battúta v roce 1331 i první Portugalci, kteří spatřili v ústí Zambezi typické Bantuy, k nimž ovšem přijížděly bárky (*pangaio*, *zambuco*) světlejších obchodníků. Svět islámu ovlivnil především severní a střední pobřeží; i zde však rozvíjely společnost, stejně jako na jihu a ve vnitrozemí, také ryze domácí státotvorné procesy.

Zimbabwe a Monomotapa (od 13. století)

V polovině 9. století se od břehů jezera Tanganika posunuli k jihu předkové Karangů (*Wakaranga* = děti slunce), z nichž se později vyvinula národnost Mašonů (Šona). Usadili se na náhorní planině chráněné řekou Zambezi ze severu a hora-

mi z východu. Vytlačili odtud Sany, částečně se smísili s khoinskými pastevcí a pod vládou klanu Rozvi (*Warozwi*) zahájili politickou a teritoriální expanzi.

Stavby zavlažovacích kanálů na úbočích kopců pomohly stejně jako železné motyky vytvořit ze suché krajiny produkční oblast, kde se rozvíjelo už dříve provozované hornictví. Stálá armáda stabilizovala stát, kam od 11. století přivázeli muslimští kupci do vnitrozemí po řekách Save, Zambezi a Búzi látky, oděvy a ozdoby. Za ně žádali zlato, měď, železo a další užitečné komodity.

Mezi léty 1250 a 1450 se na náhorní planině vyvinul útvar označovaný podle kamenných sídel aristokratů *Zimbabwe* (*madzimbaué* znamená přibližně „sídlo vládců“). Reprezentačním sídlem dvora se stal komplex kamenných staveb známý jako Velké Zimbabwe. Despotická vláda „krále králů“ spočívala na povinné práci bezprávných poddaných.

Někdy kolem roku 1440 se náčelník Wakarangů Mutota vydal k severovýchodu, podmanil si obyvatele těchto krajů a začal se nazývat *mwene-mutapa* („velký plenitel“ či „vládce-plenitel“). Jeho stát převzal tento název, přepisovaný Araby jako *Muánamutáfa* nebo *Banamútafa*, Portugalci jako *Benamotapa*, *Monomotapa* nebo *Manamutapa*. Mutotův syn Matope (asi 1450–1480) naposledy vládl obrovské doméně, která se rozpadla, když Matopův syn Čanga na jihu založil svůj stát zvaný *Čangamire*. Říši Monomotapa pak zbyly kraje poblíž Zambezi od Kariby k soutoku se Šíre. Stát živilo pastevectví a zemědělství, výroba keramiky, kovářství i tkaní látek. Těžila se měď; zlato se vyskytovalo spíše v závislých oblastech na východ od hlavní domény, tj. v Bárué, Manice a Kisanze. V čele vesnice stál stařešina, nad ním byl provinční náčelník, stát vedl král nazývaný *mambo* („pán“). Říše se vyvíjela i v závislých územích, kterými byly Sedanda, Kiteve a Maungve zasahující na teritorium Mosambiku.

Podle prvních portugalských zpráv žilo v říši Monomotapa na počátku 16. století na 10 000 „Maurů“ (tj. muslimů), kteří ovládali zahraniční obchod. Koncem 15. století odpadl od centra stát Guruuswa (Butua). Kolem roku 1493 vyhnali Karangové *monomotapu* Mukonga ze země. Další monomotapa Čikuje (asi 1494–1530) zastavil expanzi Čangamirů jen za ce-

nu vlastního vyčerpání. Zesláblý stát Monomotapa však přežil v údolí Zambezi a na jihozápadě provincie Tete až do začátku 20. století.

Archeologové odkryli na území Mosambiku nejvýznamnější lokalitu patřící do zimbabwského a monomotapského okruhu. Za linií ostrovů Bazaruto, asi 50 kilometrů od zátoky Vilanculos v provincii Inhambane, leží Manyikeni. Zdejší středisko budované mezi léty 1170 (\pm 80) a 1610 (\pm 70) bylo ve 13. století obklopeno kamennou hradbou. Nálezy barevného skla, porcelánu, jemných skleněných flakónů svědčí o dálkovém obchodu vládců Manyikeni, kteří za orientální zboží platili měděnými i železnými náramky, náhrdelníky z mořských mušlí a dalším zbožím. V Manyikeni se vyráběly motyky, hřebíky, sekery, keramika včetně závaží pro tkaní bavlněných látek. Některé nalezené předměty jako železné koule či zlaté zboží dosvědčují styky mezi Velkým Zimbabwe a Manyikeni vzdálenými od sebe asi 450 kilometrů. V 16. a 17. století patřilo Manyikeni do území Sedanda, které bylo volnou součástí státu Monomotapa. Pozdější faktorie na pobřeží a úpadek Monomotapy však odsoudily Manyikeni k vylidnění a zapomnění.

Po Zambezi pronikali Svahilci. S jejich zprostředkovatelskou rolí počítala Sena na jižním břehu dolní Zambezi, brzy také vzniklo výš proti proudu obchodní středisko v Tete. Z kraje konžských Lubů přišli mezi řeky Šire a Lwangwa mezi léty 1200–1400 lidé skupiny Marave (Malawi) vedení klanem Phiri. Od jezera Ňasa si Marawijci podmaňovali kmeny jazykové skupiny Makua-Lomwé. Ve stejné době sílila národnost Jao (Ajauá) na severozápadě Mosambiku. Slonovina se do zemí u Indického oceánu vozila i z jižního pobřeží, zejména z ostrova Inhaca ležícího proti dnešnímu Maputu. Tady se mezi Tsongy začaly utvářet domény Gvambe, Iňampura, Maňisa, Mpfulmu a Tembe.

Mezi Lisabonem a Goou

Plachty s křížem (1498–1512)

Po dobytí Ceuty v roce 1415 postupovali portugalští kapitáni podél západoafrických břehů k jihu. Bartolomeu Dias obeplul na přelomu let 1487 a 1488 mys Dobré naděje i Střelkový mys. Dál na východ, do poloviny světa vyhrazené Portugalcům Tordesillaskou smlouvou se Španělskem z roku 1494, vyplula v červenci 1497 z Lisabonu flotila čtyř lodí, jíž velel Vasco da Gama. Koncem roku 1497 se pohybovala u pobřeží, jemuž dal Gama jméno *Natal* (Vánoce). Od začátku roku 1498 pak pluly Gamovy lodě podél břehů dnešního Mosambiku.

Tam si Vasco da Gama všiml používání kovů a řeku Inharrime nazval Měděná řeka. Koncem ledna odplouvali Portugalci od Quelimane, zanedlouho zakotvili u ostrova, který už kronikář první admirálovy plavby nazývá „Mosambik“ (*Moçambique* – [musambik]). Lidé je tu nejprve pokládali za Turky, a když zjistili, že jde o křesťany, došlo ke konfliktu. Lučičtíky na člunech ovšem snadno rozprášila lodní děla. Na počátku dubna objevil Vasco da Gama ostrovy Querimba, 13. 4. 1498 zakotvil před Mombasou, pak pokračoval do Malindi a odtud dospěl 20. 5. 1498 k indickému Kalikatu. Gamova výprava se pak podle mosambických břehů vracela v únoru a březnu 1499 zpět do Evropy.

Také Pedro Álvares Cabral vedl svou flotilu v příštím roce k Indii Mosambickým průlivem a tudy se v březnu roku 1501 vracel. Jeho obchodní úspěch povzbudil portugalského krále Manuela (1495–1521), aby 13. 11. 1501 udělil obchodní výsady faktorii „v *Guineji, Mině, Çofale* (tj. Sofale) a *Indii*“. Panovník vyslal v únoru 1502 k Indii znovu Vaska da Gamu v čele velké flotily 20 lodí. António do Campo, velitel jedné z lodí Vaska da Gamy, vplul do dnešní Maputské zátoky tvořené ústím řek Umbelúzi, Motola a Tembe, která dostala jméno Rio da Lagoa, později Baía da Lagoa (Jezerní řeka, Jezerní zátoka). Na další cestě se objevitel zmocnil Sofaly i Kilwy a ovládl Indický oceán. Při plavbě do Orientu i při návratu

na přelomu let 1502 a 1503 využíval znalostí mosambického pobřeží.

Mosambickým průlivem pak pluly všechny portugalské flotily vyslané do Indie. Pro nákupy zlata ve vnitrozemí a pro kontrolu tras obchodu se slonovinou založil 21. 9. 1505 Pêro de Anhaia pevnost Sv. Kajetána (*São Caetano*) chránící vznikající faktorii v Sofale na jih od ústí řeky Búzi. Z Kilwy a Sofaly bylo roku 1506 vyvezeno 4 000 *mitkalů* (miskalů, tj. celkem 17 kg) zlata. Ze Sofaly bylo také možné zasáhnout do vnitřních sporů v Zimbabwe. Horké podnebí, bažinatá půda a nevalná kotviště však brzdily rozmach Sofaly. Pêro Quaresma přivezl 11. 6. 1506 do Sofaly první posily, ale lidské i materiální rezervy v africkém horku rychle roztávaly a mizely.

Manuel Fernandes složil 30. 12. 1506 úřad sofalského faktora, funkci sofalského kapitána s právy obchodu převzal 25. 2. 1507 Nuno Vaz Pereira. Už v září ho nahradil Vasco Gomes de Abreu. V roce 1507 bylo rozhodnuto zříditi centrum portugalské moci namísto nevýhodné Sofaly na ostrově Mosambiku. Vasco Gomes tu začal budovat faktorii. Ostrov posloužil v roce 1507 Tristãovi da Cunhovi jako východisko k loupežné výpravě na severozápadní Madagaskar. Základna potřebovala ochranu před „*pohany, kteří chodí nazí a jsou pomazáni červenou hlínou*“. Duarte de Melo tedy roku 1507 začal stavět pevnost.

Pobřeží mezi Kilwou a Sofalou dalo Portugalcům v letech 1508–09 za 18 měsíců 8 000 *mitkalů* (34 kg) zlata, v letech 1512–13 za 8 měsíců 7000 *mitkalů* (31,5 kg). Vyhoštěnec António Fernandes působící od roku 1505 v Sofale pronikal od roku 1513 do vnitrozemí přes Maniku. V povodí řeky Sabi (Save) se roku 1514 jako první běloch dostal ke zlatým dolům v dnešním Zimbabwe, setkal se s monomotapou a byl svědkem stavby posledního kamenného zimbabwe. Snad na podzim roku 1515 Fernandes dospěl do zlatonosného kraje kolem dnešního zimbabwského města Gwelo (Gweru) a po řekách se vrátil zpět do Sofaly. Svě zkušenosti vypsali portugalskému králi v letech 1513 a 1516.

Podle tradice založili drobné státní útvary na korálovém ostrově Mosambiku a v Quelimane muslimští uprchlíci z Kilwy Músa a Hasani. Hasani zahynul při ztroskotání lodi jihových-

chodně od Angoche. Músa navštívil Hasaniho hrob a přitom zjistil, že Angoche má dobré podmínky pro obchod. Nastolil proto Hasaniho syna Xosu jako sultána Angoche. Rozvíjející se Angoche však hodlali kontrolovat také běloši. V roce 1511 se portugalská výprava z ostrova Mosambiku vylodila v Angoche. V hořícím městě byl zajatý sultán přinucen ke spolupráci. Domorodé Angoche tím nezaniklo. Xosův syn Iňanandare založil rody Iňamilala, M'bilinzi a Iňaitide, které vládly na pobřeží až do doby, kdy války Hasaniho potomky z čela Angoche vypudily.

Předsunuté základny (1512–1595)

Do roku 1512 kontrolovali Portugalci celé východoafrické pobřeží, ale jejich lodě uhýbaly s pasátními větry k Indii už za mysem Delgado. Když Portugalci roku 1513 opustili svou faktorii v Kilwě, stala se pevnost Mosambik jejich hlavním opěrným bodem ve východní Africe.

V letech 1513–14 nakupovala sofalská faktorie sorgo, rýži, sůl, olej, cukr, maso, „kaferskou kukuřici“ a další zboží. Královský faktor Pedro Vaz Soares, který se ujal počátkem ledna 1513 Sofaly, si posteskl, že „*Kafři a mouřeníní*“ přinášejí z vnitrozemí jen „*velmi málo větších zlatých slitků*“. Cristovão de Távara, „kapitán Sofaly a Mosambiku“, jmenovaný do úřadu 26. 10. 1514, i jeho nástupce Sancho de Tovar, ustanovený v květnu 1515, se tedy orientovali na severnější končiny. Šejkové státu Quitangonha, který se zformoval mezi léty 1515 a 1585 nedaleko ostrova Mosambiku, uzavřeli s Portugalci přátelskou alianci.

V roce 1523 obsadili Portugalci Ostrovy u Dlouhého mysu (*Ilhas de Cabo Delgado*) čili Querimbas na severu dnešního mosambického pobřeží. Drancování tam vyneslo 60 000 cruzados zisku. Portugalci však stále nedokázali sami proniknout do Monomotapy. Náčelník Iňamunda z Kiteve ve spojení se čangamirskými vládci regionu Butua blokoval cesty do vnitrozemí stejně úspěšně jako rod Šikanga ovládající průchody v horách Maniky.

Portugalská státní mincovna přijala 5. 7. 1517 první zlato ze Sofaly. Právě odtud vyvezli Portugalci roku 1519 na 8 820 kg

slonoviny, ale svou základnu tu udržovali jen obtížně. Mezi léty 1522 a 1526 zemřel v Sofale objevitel a první průzkumník hlubokého vnitrozemí António Fernandes. V té době Portugalci zároveň v Sofale zabili místního vládcu Sulejmana a nahradili ho poslušnější osobou.

Kvůli francouzským obchodníkům byly 20. 5. 1530 aktualizovány předpisy pro sofalskou faktorii, roku 1531 byl Vicente Pegado, který od října 1529 působil v Sofale, jmenován „kapitánem“ Mosambiku nikoli jako vojenský velitel, nýbrž korunní správce. Stejnou odpovědnost převzal v letech 1544–47 Jorge Teles de Meneses jako „kapitán“ Mosambiku a Sofaly. Hlavní základnou bělošského vlivu byl v té době ostrov Mosambik s posádkou, špitálem a přestupní stanicí pro misionáře.

Proto bylo rozhodnuto postavit na ostrově Mosambiku větší pevnost sv. Šebestiána. Až z Portugalska se vozily žulové kvádry na mohutný hrad stavěný v letech 1545–58. V pevnosti se mohlo bezpečně ukrývat až tisíc lidí. Dobrá kotviště, snadná obrana a vynikající poloha učinily z Mosambiku nepostradatelnou základnu. Podle ostrova se začalo brzy říkat i přilehlé pevnině.

Kolem roku 1530 se Portugalci rozhodli vniknout do delty velké řeky, které říkali Rios de Cuama nebo Zambezi. Roku 1531 založili opěrný bod s pevností São Marçal v Seně asi 250 km od ústí Zambezi, mezi léty 1531–35 další základnu v hlubokém vnitrozemí Tete s pevností svatého Jakuba Staršího a roku 1540 nebo roku 1544 založili stanici na severním rameni delty Zambezi zvanou Quelimane. Do velké zátoky na jižním pobřeží přivedl skupinu Portugalců a mulatů v roce 1545 námořní kapitán Lourenço Marques, který tu začal obchodovat se slonovinou. Také na ostrově Inhaca se dobře obchodovalo, Portugalci ovšem museli počítat se suverenitou náčelníků z rodu Ňaka.

Kastilec Gonçalo da Silveira se v lednu roku 1560 vydal pokřtít monomotapu. Roku 1561 se mu to sice podařilo, z Ngomy se stal Sebastião (Šebestián), misionář však za svůj úspěch zaplatil nejvyšší daň – na udání muslimských obchodníků ho dal Ngoma zabít. Následnou epidemii ale vysvětlili portugalští kupci domorodcům jako boží hněv za smrt svatého muže, a tak dal černý křesťan Sebastião muslimy popravít nebo vy-

hnat. Silveirova mučednická smrt inspirovala papeže Pia IV., aby 12. 2. 1563 založil mosambické prelátství.

Do mosambického jádra portugalské východní Afriky přijel v roce 1570 Francisco Barreto, dřívější místokrál Indie. V příštím roce se vypravil na Zambezi. Zvítězil nad Afričany ve dvou bitvách a pronikl na 350 km hluboko do vnitrozemí. Mezi základnami Sena a Tete se však proti portugalské invazi postavil maravijský náčelník Monga. Barreto ztrácel koně i lidi, brzy musel vyklidit povodí veletoku a vrátit se na ostrov Mosambik pro posily.

Nová expedice 700 dobře vybavených ozbrojenců vyrazila k Seně roku 1573. Francisco Barreto však zemřel na žlutou zimnici, a tak se velení chopil Vasco Fernandes Homem. Od Sofaly stoupal na západ k Manice a cestou získával černošské spojení. Spatřil zlaté doly na Inyanze za Manikou, u Penhalongy na dnešní mosambicko-zimbabwské hranici si získal krále lidu Cikanga, zato jižněji vypálil sídlo krále Kitevů vystavěné ze dřeva a slámy.

Vasco Homem zjistil, že zlata je zde o mnoho méně než hlady a bídy. Poslal tedy 200 mužů hledat alespoň stříbro do regionu Čikoa nad peřejemi na Zambezi zvanými Cahora Bassa. Tím rozptýlil své síly a jen s obtížemi pak odolával útočícím Mašonům. Nakonec se roku 1576 vrátil na ostrov Mosambik prakticky s prázdnou.

Dominikánský mnich João dos Santos, který v letech 1586–95 cestoval po Sofale, Seně, Tete, Querimbách a ostrově Mosambiku, popsal ve své knize *Etiópia Oriental* makuáské domény severně od Quelimane i Sofalu, vypsals poměry v království Kiteve, vylíčil, jak vypadají portugalské opěrné body v Seně a v Tete a jak Portugalci obchodují na monomotapských tržištích Massapa, Luanga a Manzova. Potvrdil i suverenitu domácího vládcy: „*Mosambický kapitán plátí při nastoupení do úřadu manamotapovi tři tisíce cruzados ve zboží za tři roky svého kapitánství, za volný obchod v jeho zemích...*“

Kolem roku 1580 zahájili Portugalci invazi od Zambezi k severu. Prošli územím Makuů a Lómwů a podél pobřeží dosáhli až Mombasy a Malindi. Zároveň se však před rokem 1570 dali do pohybu Nandžové, válečníci z domény Lundu. Tyto